

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Pedagogia społeczna - refleksja o polityce i polityce społecznej wobec kobiet

Author: Elżbieta Górnikowska-Zwolak

Citation style: Górnikowska-Zwolak Elżbieta. (2015). Pedagogia społeczna - refleksja o polityce i polityce społecznej wobec kobiet. W: E. Górnikowska-Zwolak, W. Walkowska, (red.), "Dzieło Lucyny Frąckiewicz inspiracją dla współczesnej polityki społecznej" (S. 75-92). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Pedagoga społecznego refleksja o polityce i polityce społecznej wobec kobiet¹

Pedagogika społeczna i polityka — wzajemna zależność

Wychowanie to proces, który zachodzi w określonych warunkach społecznych. Zatem, badacze podejmujący problematykę wychowania nie mogą zajmować się li tylko osobą wychowanka, niezbędne jest zainteresowanie wychowującym społeczeństwem. Nie sposób formułować koncepcji człowieka bez powiązania z systemem społecznym, w którym odbywa się wychowanie, czy mówiąc szerzej — pewnym typem ładu społecznego, konkludował Florian Znaniecki². Obrazowo wyraziła to twórczyni pedagogiki społecznej Helena Radlińska: „Nie można mówić o wychowaniu jednostek nie tykając życia ogółu, podobnie, jak nie można mówić o higienie jednostki w oderwaniu od warunków bytu otoczenia”³.

Stanisław Kawula przypominając genezę pedagogiki społecznej stwierdza, iż subdyscyplina ta wyłoniła się „jako nowy sposób myślenia o rzeczywistości, jej warunkach i czynnikach powodujących rozwój lub degradację jednostek czy całych grup ludzkich”⁴. Z kolei Mariusz Cichosz, syntetyzując dorobek

¹ Przedstawiony tekst jest znacząco zmodyfikowaną wersją artykułu *Polityka społeczna wobec kobiet — spojrzenie pedagoga społecznego*, który ukazał się w pracy zbiorowej pod red. Mirosława Czapki i Barbary Klimas wydanej przez Wyższą Szkołę Ekonomii i Administracji w Bytomiu (w postaci płyty CD): *Wyzwania polityki gospodarczej i społecznej w Europie*. Bytom 2010, s. 54 – 65.

² F. Znaniecki: *Socjologia wychowania*. T. 1. *Wychowujące społeczeństwo*. PWN, Warszawa 1973, s. 37.

³ H. Radlińska: *Praca oświatowa wobec zadań wychowania narodowego*. W: *Praca oświatowa, jej zadania, metody, organizacja*. Podręcznik oprac. przez T. Bobrowskiego i in. Michał Arct w Warszawie, Kraków 1913, s. 146. Podają za: W. Theiss: *Pedagogika społeczna okresu II Rzeczypospolitej. (Pytania o naukowy dyskurs)*. W: *Pedagogika społeczna. Tradycja — terażniejszość — nowe wyzwania*. Red. E. Trempała, M. Cichosz. Wszechnica Mazurska, Olecko 2001, s. 18.

⁴ S. Kawula: *Pedagogika społeczna dzisiaj i jutro*. Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, Toruń 2012, s. 30.

pedagogiki społecznej na poszczególnych etapach jej rozwoju, zauważa: „Namysł ten [nad wieloma ważnymi obszarami życia społecznego — EG-Z] związany — we wcześniejszym okresie, bardziej z problematyką społeczną i oświatową, a obecnie — wyraźniej z problematyką opiekuńczą i pomocową, zawsze realizowany był i podejmowany w określonych warunkach społeczno-politycznych”⁵. Przywołany autor wskazuje na ideowy kontekst pedagogiki społecznej oraz jej związek z polityką społeczną i oświatową, a jednocześnie bliskość z socjologią (zwłaszcza z socjologią wychowania). Tym samym, Cichosz idzie śladem Aleksandra Kamińskiego⁶.

O warunkach, ściślej warunkach wychowania, mówi Jacek Piekarski. Wyraża on pogląd, że dla pedagogów społecznych wychowanie jest nie tylko poszukiwaniem i wyzwaniem sił społecznych, budowaniem pożądanych relacji międzygrupowych, ale także tworzeniem warunków wychowania⁷. Przywołany autor słusznie zauważa, że społeczne warunki wychowania to kategoria teoretyczna o dużej złożoności, zatem jej analiza powinna uwzględniać zarówno charakterystykę rzeczywistych przemian społecznych, jak i zmiany dostrzegalne w zakresie teorii społecznych⁸. Stanowisko Piekarskiego podziela Teresa Bauman. Pisze ona: „Zmiany, jakie dokonują się w życiu społecznym, wymagają poszukiwania innych narzędzi pozwalających na ogłęd i rozumienie rzeczywistości pedagogicznej, tymi narzędziami mogą być zarówno teorie oferujące inny sposób patrzenia na rzeczywistość wychowawczą, jak i nowe sposoby jej badania”⁹.

Zanim przejdę do przedstawienia jednej z najnowszych teorii społeczeństwa, kluczowej dla współczesnych debat zwłaszcza na gruncie filozofii politycznej, a zarazem istotnej dla zrozumienia rzeczywistości wychowawczej, przywołam kilka opinii na temat zależności między pedagogiką społeczną i polityką oraz polityką społeczną.

⁵ M. Cichosz: *Pedagogika społeczna w Polsce w latach 1945 – 2005*. Wydawca Adam Marszałek, Toruń 2006. Podają za: S. Kawula: *Pedagogika społeczna dzisiaj i jutro...*, s. 20 – 21.

⁶ Kamiński stwierdził, że „pedagogika społeczna jest dyscypliną ukształtowaną na pograniczu teorii wychowania, socjologii (łącznie psychologią społeczną) i teorii polityki społecznej”. Tenże: *Funkcje pedagogiki społecznej*. PWN, Warszawa 1980, s. 12.

⁷ J. Piekarski: *Społeczne warunki wychowania. Uwagi teoretyczno-metodologiczne*. W: *Edukacja wobec ładu globalnego*. Red. T. Lewowicki i in. Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2002, s. 72.

⁸ J. Piekarski: *Społeczne warunki wychowania...*, s. 72 – 73.

⁹ T. Bauman: *Pedagogika społeczna wobec zmian w myśleniu o kształceniu i wychowaniu*. W: *Pedagogika społeczna. Człowiek w zmieniającym się świecie*. Red. T. Pilch, I. Lepalczyk. Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2003, s. 105.

Stanisław Kawula (podobnie jak czynił to Kamiński¹⁰), wiążąc wychowanie z ideą sprawiedliwości społecznej, stwierdza: „Wychowywać z punktu widzenia pedagogiki społecznej to realizować w swoim środowisku zadania indywidualne, grupowe i instytucjonalne zmierzające do ulepszenia tego, co jest, lecz w imię przyjętych wartości i celów, a także w atmosferze budowy i tworzenia warunków do realizacji idei sprawiedliwości społecznej, demokracji oraz społeczeństwa solidarnego i obywatelskiego”¹¹.

Jeżeli przyjmiemy, że tworzenie warunków wychowania jest równoznaczne z organizowaniem życia społecznego ukierunkowanym na wspólne dobro, to w istocie będziemy mieć do czynienia z polityką (w najszerszym ujęciu tego terminu¹²).

Rozumienie polityki w badaniach naukowych, pismach filozoficznych czy publicystyce jest dalekie od jednoznaczności, zauważa Edmund Wnuk-Lipiński. Jednocześnie, co podkreśla, jest to jedno z podstawowych pojęć analizy socjologicznej, występujące w refleksji teoretycznej na temat państwa, systemu społecznego, instytucji społecznych, władzy, miejsca jednostki w społeczeństwie, relacji między ludźmi a instytucjami. Zjawiska podpadające pod pojęcie „polityka” są nieodłączną częścią życia zbiorowości ludzkiej. A ponieważ domeną polityki jest — na mocy definicji — życie publiczne, zatem w jej obszarze mieszczą się niemal wszystkie te działania społeczne, które wykraczają poza zakres mikrostruktur społecznych (grup pierwotnych)¹³.

Rozumienie polityki w jej najszerszym pierwotnym znaczeniu jest, zdaniem Barbary Smolińskiej-Theiss i Wiesława Theissa, bardzo bliskie pedagogice społecznej. Jednocześnie, co podkreślają, przy takim ujęciu na plan pierwszy

¹⁰ Kamiński pisał: „[...] pedagogika społeczna wiązała i wiąże swą nazwę, refleksję i badania nade wszystko z potrzebami upośledzonych warstw i klas społecznych, ze sprawiedliwością społeczną”. Tenże: *Funkcje pedagogiki społecznej*. PWN, Warszawa 1980, s. 15.

¹¹ S. Kawula: *Pedagogika społeczna dzisiaj i jutro...*, s. 36.

¹² Pojęcie polityka jest w powszechnym użyciu od czasów Platona, a zwłaszcza od napisania przez jego ucznia Arystotelesa traktatu pt. *Polityka*. „Człowiek — według Arystotelesa — jest »zwierzęciem politycznym«, czyli ze swej natury jest istotą społeczną, stworzoną do życia w politycznie zorganizowanej wspólnotie ludzkiej, polityka zaś jest sztuką kontrolowania i uzgadniania — w ramach zorganizowanej zbiorowości ludzkiej — interesów różnorodnych grup społecznych”. Cyt. za: E. Wnuk-Lipiński: *Polityka*. W: *Encyklopedia socjologii*. T. 3. Kom. red. Z. Bokszański i in. Red. nauk. H. Domański i in. Oficyna Naukowa, Warszawa 2000, s. 135.

¹³ E. Wnuk-Lipiński: *Polityka*. W: *Encyklopedia socjologii...*, s. 136.

wysuwają się dwie cechy polityki: wspólnotowość i etyczność¹⁴. Na marginesie warto zauważyć, że zbyt często umyka naszej uwadze, iż polityka zawiera potężny ładunek aksjologiczny i nie można jej zredukować do samych tylko stosunków władzy¹⁵. Ów aspekt aksjologiczny podnoszony jest także — w polityce społecznej — przez Jana Daneckiego. Rozumie on politykę społeczną „jako proces «celowego organizowania postępu społecznego», któremu na przeszkodzie nie powinno stanąć to, że niemożliwe jest uzgodnienie w społeczeństwie »wszelkich kontrowersji dotyczących kryteriów *dobrego* i *złego* społeczeństwa«¹⁶. Również Jolanta Supińska (przywołująca Daneckiego) dostrzega aspekt aksjologiczny. Charakteryzując politykę społeczną jako dyscyplinę badawczą, pisze: „Może ona eksponować wymiar aksjologiczny diagnoz i programów lub dążyć do ideału wiedzy technokratycznej [...]”¹⁷. Autorka wyraża przekonanie, że „bez tego aksjologicznego znamienia, nauki te [a mówi o obu dyscyplinach: polityce społecznej i pedagogice społecznej — EG-Z] straciłyby sens”.

Tym, co łączy politykę społeczną (czy raczej szczegółowe polityki społeczne) z pedagogiką społeczną, mogą być systemy wartości, stwierdza Supińska¹⁸. Pedagogikę społeczną postrzega jako jedną z nauk (obok ekonomii, socjologii, psychologii czy prawoznawstwa) przydatnych dla polityki społecznej, „dostarczających politykom społecznym narzędzi badawczych i diagnoz, które zostaną wykorzystane w trakcie układania programów działania”¹⁹.

¹⁴ Zob. B. Smolińska-Theiss, W. Theiss: *Pedagogika społeczna a polityka*. W: *Pedagogika społeczna jako dyscyplina akademicka...*, s. 178 – 179.

¹⁵ Wnuk-Lipiński wyjaśnia: „Istotną jej część to wartościujące definiowanie rzeczywistości społecznej i nadawanie (a w ustrojach niedemokratycznych — narzucanie) sensu działaniom zbiorowym, wywoływanie takich działań czy zachowań zbiorowych, a także proponowanie krótkofalowych i długofalowych celów, wokół których mógłby być zorganizowany wysiłek zbiorowy. [...] Aksjologiczny aspekt polityki to, innymi słowy, idee, ideologie i doktryny polityczne, które porządkują ogląd świata społecznego z pewnej szczególnej perspektywy, a ponadto ustalają kierunek, a niekiedy nawet sposób działania zwolenników określonej idei, ideologii czy doktryny”. Zob. E. Wnuk-Lipiński: *Polityka*. W: *Encyklopedia socjologii...*, s. 137.

¹⁶ J. Danecki: *O teorii postępu społecznego (wybrane zagadnienia)*. W: *Teoretyczne podstawy polityki społecznej*. Praca zbiorowa. IPiSS, Warszawa 1981, s. 25. Cyt. za: J. Supińska: *Polityka społeczna*. W: *Encyklopedia socjologii...*, s. 142.

¹⁷ J. Supińska: *Polityka społeczna*. W: *Encyklopedia socjologii...*, s. 143.

¹⁸ J. Supińska: *Jak zapewniać byt wartościom — wspólne pytanie polityków społecznych i pedagogów społecznych*. W: *Pedagogika społeczna. Podręcznik akademicki*. T. 2. Red. E. Marynowicz-Hetka. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 269.

¹⁹ Tamże, s. 270.

Stwierdza też, iż sojusz polityków społecznych z pedagogami społecznymi może zwiększyć skuteczność działania obu stron (choć pewności sukcesu nie zagwarantuje)²⁰.

Wzajemną zależność pedagogiki i polityki dostrzegają eminentni przedstawiciele pedagogiki społecznej. I tak, Anna Przeclawska stwierdza: „[...] sprawa aktywności społecznej tak bliska teoretykom pedagogiki społecznej, nabiera [...] nieco innego znaczenia. Nie jest to już tylko społecznikowskie czynienie »pożytecznych rzeczy« w małym zasięgu najbliższego otoczenia, ale próba podejmowania politycznych działań na szerszą skalę po to, żeby ludziom w małych środowiskach żyło się lepiej”²¹ (to spostrzeżenie zostało sformułowane w połowie lat 90., a więc na początku transformacji ustrojowej, w pierwszych latach budowy społeczeństwa demokratycznego). Podobnie rzecz ujmuje Stanisław Kawula, który pisze: „[...] pedagogika społeczna nadal może być teorią edukacyjnego działania w środowisku. Może też odważniej niż dotąd wkraczać na tereny objęte działaniem demokratycznych struktur państwa”²².

Ostatnie lata, domykające ćwierćwiecze transformacji naszego kraju, to czas kolejnych podsumowań, a zarazem prezentacji krytycznych poglądów na temat rzeczywistości społecznej, politycznej i kulturowej oraz wpływu szeroko rozumianej edukacji na kształt życia społecznego. Wydarzeniem, które pozwoliło wybrzmieć głosom zatroskanym o przyszłość, przedstawić sposoby interpretacji zadań swojej dyscypliny był Zjazd Pedagogów Społecznych (5. z kolei) w listopadzie 2013 roku. Jego orędownik i inicjator, Tadeusz Pilch, dobitnie uświadamia czyhające zagrożenia, z pasją i żarliwością wzywa do odrzucenia obojętności, do zaangażowania na rzecz zmiany — naprawy źle funkcjonującego świata. Oczywiście jest dla niego, że walka z wszelkim złem stanowi moralną powinność pedagogiki społecznej²³. Stwierdza: „Jeśli hasło sprawiedliwości społecznej używane jest dzisiaj w dyskursie społecznym z niejaką wstydlivością jako kategoria swoistego nierealnego idealizmu [...] to sytuację taką musimy uznać za alarmującą, wymagającą gwałtownego sprzeciwu i skorygowania świadomości społecznej”²⁴. Nawołuje: „Pedagogikę społeczną jako system przeświadczeń moralnych i działań praktycznych musimy »wyprowadzić z sal uniwersyteckich i włączyć w nurt naprawy i budowania lepszego

²⁰ Tamże, s. 275.

²¹ A. Przeclawska: *Pedagogika społeczna — tradycyjne odniesienie i współczesne wyzwania*. W: *Pedagogika społeczna jako dyscyplina akademicka*, s. 102.

²² S. Kawula: *Pedagogika społeczna wobec wyzwań współczesności...*, s. 119.

²³ T. Pilch: *Apel. „Biuletyn Zespołu Pedagogiki Społecznej”* 2015, nr 1, s. 2.

²⁴ T. Pilch: *Wprowadzenie*. W: *Zagrożenia człowieka i idei sprawiedliwości społecznej*. Red. T. Pilch, T. Sosnowski. Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2013, s. 25.

świata»²⁵. Pilch nie mówi wprost o formach zaangażowania, wskazuje obszary działania i zadania, m.in. dla klasy politycznej²⁶. Jednak szeroka perspektywa oglądu rzeczywistości zaprezentowana przez niego stawia pedagogikę społeczną w silnym związku z polityką, a polityką społeczną w szczególności²⁷.

Do dyskusji o zaangażowaniu pedagogiki społecznej w zmianę rzeczywistości społeczno-wychowawczej włącza się Wiesław Theiss. Przypominając stanowisko Radlińskiej, iż pedagogika społeczna — tak jak inne nauki praktyczne — jest „teorią projektowania” („celowych przekształceń i tworzenia nowej rzeczywistości”) oraz „teorią działania”, zastrzega jednak, że „nie chodzi tu o teorię projektowania i działania społecznego w ogóle, ale teorię projektowania i działania w obszarze wychowania, kultury oraz pracy społecznej”²⁸.

Z kolei Bohdan Skrzypczak upatruje szerszych możliwości współpracy pedagogiki społecznej z polityką w obszarze tzw. pedagogiki publicznej (kształtującej się w ramach pedagogiki społecznej), przestrzeni spotkania i negocjacji ze sferą polityk publicznych. Jako przesłankę dla swojej propozycji wskazuje erupcję inicjatyw społecznych/obywatelskich, tworzących nową przestrzeń edukacyjną²⁹.

Identyfikuję się z takim myśleniem o problemie. Obszar działania pedagoga społecznego postrzegam bardzo szeroko, w możliwym ścisłym związku z polityką (w różnych jej postaciach). Nawiązując do socjologii publicznej, z jej postulatem prowadzenia badań w sposób jawnie zaangażowany społecznie i politycznie, zwracam uwagę na pokrewieństwo z pedagogiką społeczną i pracą socjalną (w okresie ich narodzin), a także myślą feministyczną (feministycznym paradygmatem badawczym).

Polityka emancypacji i polityka życia

Pojęcie polityki występuje współcześnie znacznie częściej niż dawniej i w coraz to nowych kontekstach. Brytyjski socjolog Anthony Giddens w pracy *Nowoczesność i tożsamość* przytacza wypowiedź Theodore’a Roszaka, który twierdzi,

²⁵ T. Pilch: *Apel...*, s. 3.

²⁶ T. Pilch: *Wprowadzenie...*, s. 24.

²⁷ T. Pilch: *Polska i Polacy w zwierciadle faktów. Perspektywa społeczna*. W: *Pedagogika społeczna wobec zagrożeń człowieka i idei sprawiedliwości społecznej*. Red. W. Danilewicz, W. Theiss. Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2014, s. 15 – 33.

²⁸ W. Theiss: *Skąd приходzimy, z czym przychodzimy? O drogach rozwoju pedagogiki społecznej*. W: *Pedagogika społeczna wobec zagrożeń człowieka...*, s. 75.

²⁹ B. Skrzypczak: *Trzeci sektor na polskiej scenie publicznej — niewykorzystany potencjał pedagogiczny*. W: *Zagrożenia człowieka i idei...*, s. 74.

że „żyjemy w czasach, w których najbardziej prywatne doświadczenie odkrywania tożsamości osobistej i wypełniania osobistego przeznaczenia stało się wywrotową siłą polityczną na wielką skalę”³⁰. Giddens wprowadza, a zarazem rozróżnia, dwa pojęcia: „polityka emancypacyjna” i „polityka życia”. **Politykę emancypacji** definiuje jako „ogólne nastawienie na wyzwolenie jednostek i grup z ograniczeń, które ciążyą na ich szansach życiowych. Składają się na nią dwa zasadnicze elementy: dążenie do zrzucenia oków przeszłości [skrępowania rozumem przodków, jak mówił Ludwik Krzywicki — EG-Z] [...] oraz postawienie sobie za cel przewyższenie nieuprawnionej dominacji jednych jednostek i grup nad innymi”³¹. Innymi słowy, chodzi o wyzwolenie zarówno z niezmienności tradycji, jak i z hierarchicznej dominacji³². Celem polityki emancypacji jest zmniejszenie lub eliminacja wyzysku, nierówności i ucisku (wynikających z podziału władzy i zasobów); wprowadzenie zasad sprawiedliwości, równości i uczestnictwa³³. Można zatem powiedzieć, że polityka emancypacji to nic innego, jak polityka społeczna³⁴: w aspekcie teoretycznym — uzasadnianie działania i w aspekcie praktycznym — działanie.

Z kolei **polityka życia**, jak wyjaśnia przywołany autor, „nie odnosi się przede wszystkim do warunków, które umożliwiłyby dokonywanie wyborów — to jest polityka *wyboru*. O ile polityka emancypacji jest polityką szans życiowych, o tyle polityka życia jest polityką stylu życia. [...] Jest to polityka samorealizacji w refleksyjnie uporządkowanym środowisku”³⁵. Giddens przedstawia następującą definicję formalną: „[...] polityka życia dotyczy kwestii wynikających z procesów samorealizacji w warunkach posttradycyjnych, gdzie oddziaływania globalne głęboko ingerują w refleksyjny projekt tożsamości,

³⁰ T. Roszak: *Person – Planet. The Creative Destruction of Industrial Society*. Gollancz, London 1979, s. XXVIII. Cyt. za: A. Giddens: *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*. Przeł. A. Szulżycka. PWN, Warszawa 2001, s. 285.

³¹ A. Giddens: *Nowoczesność i tożsamość...*, s. 287.

³² Tamże, s. 291.

³³ Tamże, s. 288, 289.

³⁴ Polityka społeczna definiowana jest jako: „1) działalność praktyczna, obejmująca pewną sferę działań politycznych (polityka społeczna jako działanie); 2) podejście teoretyczne, które działalność tę ma wyjaśniać, uzasadniać i udoskonalać (polityka społeczna jako nauka)”. K. Rychlicka-Maraszek: *Polityka społeczna*. W: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. T. 4. Red. T. Pilch. Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2005, s. 539.

³⁵ A. Giddens: *Nowoczesność i tożsamość...*, s. 292.

zaś procesy samorealizacji jednostek oddziałują na przebieg zdarzeń w skali globalnej³⁶.

Podsumowując ten wątek należy stwierdzić, że polityka życia — jakkolwiek z polityką społeczną ściśle związana — jest jednak polityką jednostkową, indywidualną i w tym sensie nie mieści się w obszarze prowadzonych tu rozważań.

Natomiast inaczej rzecz wygląda z pojęciem **polityka płciowa**, bo i takie pojawia się w literaturze (feministycznej). Jego autorka, Kate Millet, twierdzi, że rozpatrywanie relacji między płciami w kategoriach politycznych jest w pełni uzasadnione. Jeśli bowiem przyjąć, jak to czyni, że termin polityka obejmuje wszelkie relacje i układy oparte na hierarchii władzy, w których jakaś grupa osób rządzi inną, to bez trudu zauważymy, że płeć jest statusem o implikacjach politycznych. A stosowanie terminu „polityka” w odniesieniu do płci nadzwyczaj trafnie charakteryzuje rzeczywistą naturę stosunku mężczyzn do kobiet (zarówno historycznie, jak i współcześnie)³⁷.

Związki polityki z płcią dostrzegają także amerykańskie przedstawicielki politologii: Jane J. Mansbridge i Susan Moller Okin. Zauważają one, że pojęcia istotne politycznie są głęboko napiętnowane różnicą płci i silnie obecne w każdej kulturze. Do zrozumienia tego w sposób zasadniczy przyczyniła się krytyka feministyczna. To dzięki filozofii feministycznej ujawniono świadome i nieświadome konotacje płciowe tkwiące w zasadniczych ideach filozoficznych i politycznych (także w teorii polityki społecznej)³⁸.

Feminizm, jako jedno z głównych stanowisk w filozofii politycznej, a zarazem jedna z najnowszych teorii społeczeństwa to — w opinii wybitnego filozofa życia politycznego Willa Kymlicki — autentycznie oryginalna myśl, odsła-

³⁶ Tamże, s. 292. Choć autor rozróżnia pojęcie polityki emancypacyjnej i polityki życia, to w istocie można by mówić o emancypacyjnej polityce życia. Możliwość dokonywania przez jednostkę określonych wyborów istnieje bowiem tylko wówczas, gdy posiada ona określony poziom autonomii działania, a to zakłada uprzednie wyzwolenie zarówno z niezmienności tradycji, jak i z hierarchicznej dominacji.

³⁷ K. Millet: *Teoria polityki płciowej*. W: *Nikt nie rodzi się kobietą*. Wybrała, przełożyła i wstępem opatrzyła T. Hołówka. Czytelnik, Warszawa 1982, s. 58 – 59. Zob. też: K. Ślęczka: *Feminizm. Ideologie i koncepcje społeczne współczesnego feminizmu*. „Książnica”, Katowice 1999, s. 131 – 140.

³⁸ Autorzy oxfordzkiego słownika socjologii w haśle *polityka społeczna* [social policy] dostrzegają znaczny wpływ prac feministycznych na sposób analizowania polityki społecznej. Stwierdzają, że obecnie więcej uwagi poświęca się kobietom w kontekście opieki społecznej (ich roli w dostarczaniu i odbiorze opieki). Zob. *Słownik socjologii i nauk społecznych*. Red. Gordon Marshall. Red. nauk. polskiego wyd. Marek Tabin. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 243.

niająca nowe horyzonty³⁹. Również inny znakomity filozof Charles Taylor docenia myśl feministyczną, pisząc: „Współczesna krytyka feministyczna znacznie przyczyniła się do zrozumienia tej sprawy [w jaki sposób wzniosłe ideały etyczne i duchowe splatają się z aktami wykluczenia i z relacjami władzy — EG-Z], pokazując, jak niektóre koncepcje życia duchowego wykluczają kobiety, przyznają im poślednie miejsce lub zakładają ich podporządkowanie”⁴⁰.

Dla pedagogów społecznych myśl feministyczna ma znaczenie, które trudno przecenić⁴¹. Pokazuje bowiem, iż rzeczywistość, w której funkcjonujemy, ogranicza (i w jaki sposób) potencjał rozwojowy połowy rodzaju ludzkiego, a w odniesieniu do jednego społeczeństwa — połowy społeczeństwa. Pedagodzy społeczni zainteresowani tworzeniem warunków wychowania lub — inaczej, za Kawulą — warunków do realizacji idei sprawiedliwości społecznej, stoją przed zadaniem zmiany (udziału w zmianie) rzeczywistości, przezwyciężenia istniejących mankamentów⁴². Jeśli chcą, aby była to zmiana autentyczna i o wielkim znaczeniu, a nie pozorowana i/lub częściowa, nie powinni pozwolić sobie na pominięcie tak znaczącej a zarazem płodnej poznawczo teorii społecznej, jaką jest feminizm. Co niemniej istotne, w tym obszarze działania otwierają się szerokie możliwości współpracy pedagogiki społecznej z polityką społeczną.

Podjmując zmiany społeczne (o różnym zasięgu) z intencją zapewnienia optymalnego rozwoju kobiet czynimy to dla wspólnego dobra całego społeczeństwa.

³⁹ W. Kymlicka: *Współczesna filozofia polityczna. Wprowadzenie*. Przeł. A. Pawelec. Znak — Fundacja im. Stefana Batorego, Kraków – Warszawa 1998, s. 9 – 10. Poglądy Willa Kymlicka przybliżył m.in. Zygmunt Bauman w szkicu *O komunitaryzmie i wolności, czyli o jeszcze jednej kwadraturze koła*. W: Tegoż: *Ponowoczesność jako źródło cierpień*. Sic! Warszawa 2000, s. 323 – 344.

⁴⁰ Ch. Taylor: *Źródła podmiotowości. Narodziny tożsamości nowoczesnej*. Przeł. M. Gruszczyński et al. Oprac. T. Gadacz. PWN. Warszawa 2001, s. 954.

⁴¹ Więcej na ten temat pisze E. Górnikowska-Zwolak: *Myśl feministyczna jako nurt rozważań w pedagogice społecznej*. Górnośląska Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Mysłowice 2006, wyd. 2. 2009.

⁴² Czynnikiem zmiany może być i jest edukacja, zarówno formalna, jak i nieformalna, także edukacja osób dorosłych realizowana przez organizacje, fundacje, stowarzyszenia i zrzeszenia. Zob. E. Górnikowska-Zwolak: *Edukacja — strategia emancypacji (politycznej) kobiet w Polsce*. W: *Kobieta w mozaice kulturowej. Wyzwania społeczno-edukacyjne kobiet w perspektywie międzynarodowej*. T. 2. Red. M. Lubińska-Bogacka, E. Zawisza. Wydawnictwo Scriptum, Kraków 2015.

Feministki i feminiści, oddziałując na **publiczną politykę**, starają się przekształcić struktury polityczne, ekonomiczne i społeczne, które utrwalają dominację mężczyzn⁴³. Używając słów filozofów polityki Roberta E. Goodina i Philipa Pettita powiedzielibyśmy, że próbują oni zmieniać istniejące oraz tworzyć nowe typy instytucji politycznych⁴⁴.

Polityka wobec kobiet jako wymiar polityki publicznej

Oddziaływania feministek (i ich zwolenników) na publiczną politykę mogą być inicjowane w obszarach, jakimi są:

- prawodawstwo (*policies*): zawartość praw, rezolucji, przemówień, programy działań;
- formy administracji (*polities*): debaty parlamentarne, komisje, lobbying, rozmowy wysokiego szczebla;
- działania polityczne (*politics*): walka o prawa (o to jakiego języka używają politycy i ludzie biznesu, jaki mogą wywierać nacisk, kto posiada informacje, jak używa się mediów)⁴⁵.

Można też mówić o trzech piętrach polityki. Są to:

- spór ideowy,
- wymyślanie rozwiązań (*policymaking*),
- gra interesów.

Tak jak pedagogice społecznej potrzebne są teorie społeczne, by zrozumieć rzeczywistość i wskazywać kierunki oraz formy jej przeobrażania, modernizowania (korzystne z punktu widzenia wychowania), tak również polityce

⁴³ J.J. Mansbridge, S.M. Okin: *Feminizm*. W: *Przewodnik po współczesnej filozofii...*, s. 374.

Zob. *Women, the State and Development*. Eds. S.E. Charlton, J.I. Everett, K. Staudt. Albany, New York 1989. Podaję za: E. Krause: *Polityka państwa niemieckiego w sprawach kobiet*. „Katedra Gender Studies UW” 2001, nr 4, s. 22.

⁴⁴ Pojęciu instytucji politycznych wymienieni autorzy nadają szeroki sens, uwzględniając nie tylko instytucje powiązane z procesem politycznym (system wyborczy, system parlamentarny, system powoływania władzy wykonawczej itd.), ale również wszystkie instytucje związane z wytworami polityki (na które mogą wpływać ludzie przejmujący władzę w wyniku procesu politycznego). Tak interpretowane polityczne instytucje to zarówno struktury rządowe, jak i najważniejsze instytucje prawne, gospodarcze, kulturalne. Zob. R.E. Goodin, P. Pettit: *Wstęp*. W: *Przewodnik po współczesnej filozofii...*, s. 14.

⁴⁵ E. Krause: *Polityka państwa niemieckiego...*, s. 22.

społecznej (rozpatrywanej jako dziedzina nauk społecznych, teoria polityki społecznej) potrzebne są owe teorie, by konstruować programy gospodarcze i społeczne (programy partii politycznych będących u władzy, w zgodzie z zapowiedziami przedwyborczymi).

Uwzględnienie feministycznej teorii społecznej przez politykę społeczną (teorię) pozwoli dostrzec nowe obszary i formy działań praktycznych⁴⁶ a rezultaty tych działań powinny dobrze przysłużyć się całemu społeczeństwu — nie tylko kobietom.

Polityka państwa dotycząca spraw kobiet jest zaledwie jednym z wymiarów polityki publicznej. W jej obrębie także można wyróżnić określone kategorie⁴⁷:

- 1) politykę dotyczącą kobiet w szczególności (ochronne prawodawstwo, prawa reprodukcyjne: dotyczące aborcji oraz związane z rodzeniem dzieci);
- 2) politykę dotyczącą relacji między kobietami a mężczyznami (seksualność, małżeństwo, rodzina, własność);
- 3) ogólną politykę, która, na pozór niezwiązana z płcią, ma jednak odmienny wpływ na mężczyzn i kobiety. Tutaj można wspomnieć o polityce zagranicznej, handlu międzynarodowym, polityce mieszkaniowej, zdrowiu, edukacji, rynku pracy.

Zauważmy, że zazwyczaj, gdy mówi się o polityce dotyczącej kobiet albo płci w ogóle, debata polityków nie wychodzi poza pierwszą z wymienionych kategorii. Jest to bardzo wąskie spojrzenie, nie mające uzasadnienia w odniesieniu do ponowoczesnych społeczeństw, w których kobiety i mężczyźni uzupełniają się bądź wymieniają w pełnieniu ról społecznych, wcześniej przypisanych sztywno jednej z płci. Należy również podkreślić, że przyjęta w Unii Europejskiej polityka *gender mainstreaming*⁴⁸ służąca realizacji idei sprawiedliwości

⁴⁶ W tym momencie interesuje mnie polityka społeczna w znaczeniu praktycznym, jako zespół długofalowych działań na rzecz zaspokajania potrzeb i rozwiązywania problemów społecznych, realizowanych przez władzę publiczną i organizacje samorządowe.

⁴⁷ Zob. *Women, the State and Development...*

⁴⁸ Polityki *gender mainstreaming* nie należy mylić z dążeniem do statystycznej równości/równowagi w udziale kobiet i mężczyzn w poszczególnych sferach życia. Celem *gender mainstreaming* jest trwała zmiana społeczna. Jej efektem powinny być przemiany w strukturze rodziny i życia społecznego, w praktyce działania instytucji, w organizacji pracy itd. Unia Europejska dąży do wyeliminowania stereotypów dotyczących płci i trwałej zmiany w świadomości Europejsek/czyków. Początków tej polityki Unii Europejskiej należy szukać w działaniach ogólnoswiatowego ruchu feministycznego

społecznej polega na uwzględnienia aspektu płci kulturowej we wszystkich obszarach działalności państwa.

Przenieśmy nasze rozważania na grunt praktyki, odnosząc się do polskiej rzeczywistości. Idee feministyczne znajdują się na najwyższym pięttrze polityki, jakim jest spór ideowy. Tu ścierają się systemy wartości oraz konkretne wizje przyszłości — dotyczące organizacji życia publicznego, społeczeństwa i gospodarki. To tutaj słyszymy hasło: „Demokracja bez kobiet to pół demokracji”. I tutaj powinna wybrzmieć (wybrzmiewać po wielokroć) teza Leona Petrażyckiego, która mimo upływu lat (ponad stu) nie straciła na aktualności: „Równość ludzi i poczucie sprawiedliwości wymagają równouprawnienia kobiet. Ci, co tego nie rozumieją, potrzebują wychowania, a nie dowodów”⁴⁹. Współcześnie w ten spór ideowy wpisują się między innymi postulaty Kongresu Kobiet Polskich, który po raz pierwszy odbył się w Warszawie w 2009 roku (w 20 lecie transformacji 1989 – 2009, pod hasłem *Kobiety dla Polski, Polska dla Kobiet*) i którego kolejne edycje odbywają się co roku (także w wydaniach o mniejszym zasięgu, jako regionalne kongresy kobiet).

Przykładem działań na niższym szczeblu *policymaking*, czyli wymyślenia rozwiązań⁵⁰, może być zgłoszenie przez Kongres Kobiet Polskich postulatu

i jego nacisków na rządy poszczególnych państw. Historia nazwania tej strategii polityką *gender mainstreaming* jest nieodległa, sięga IV Światowej Konferencji ONZ w Sprawach Kobiet, która odbyła się w 1995 roku w Pekinie. Wcześniej, dzięki staraniom europejskich organizacji kobiecych, w rok 1993 w ramach reformy instytucji unijnych zasada „równości warunków życia kobiet i mężczyzn” została uznana za jeden z priorytetów Unii. Jej znaczenie dodatkowo umocnił Traktat Amsterdamski, w którym wszystkie państwa Unii Europejskiej zobowiązywały się do uwzględniania społecznego wymiaru płci we wszystkich realizowanych przez siebie działaniach politycznych, społecznych i gospodarczych. Przytaczam za: J. Juráňová: *Gender mainstreaming — nowa polityka równościowa*. W: *W drodze do Unii Europejskiej. Przewodniczka nie tylko dla kobiet*. Fundacja im. Heinricha Bölla Przedstawicielstwo w Polsce, Warszawa 2002, s. 68 – 69.

⁴⁹ L. Petrażycki: *O prawa kobiet*. Przeł. J. Petrażycka-Łomicka. Wydawnictwo Polskie, Lwów 1919, s. 5.

⁵⁰ Warto zauważyć, że to na poziomie *policymaking* znajduje się najważniejsza, a zarazem najmniej uchwytna część polityki, następuje przekładanie postulatów na działania. To najbardziej rzeczowy, a zarazem twórczy wymiar rządzenia. O ile w Europie jest to domena urzędników i ministerstw, o tyle w Ameryce wymyśleniem rozwiązań zajmuje się sektor pozarządowy, choć blisko z rządem związany. Tak zwane „think-tanki” to instytucje zajmujące się myśleniem i gromadzeniem wiedzy na użytek polityki. Wypowiadają się w sprawach polityki gospodarczej, społecznej i zagranicznej. Ich zadaniem jest dbanie, aby polityka była rzeczywiście oparta na wiedzy.

o stosowaniu parytetów na listach wyborczych, która to inicjatywa znalazła wyraz w obywatelskim projekcie ustawy. Lobbying prowadzony przez najbardziej znane postaci-uczestniczki Kongresu Kobiet na rzecz wprowadzenia parytetów, rozmowy na wysokim szczeblu (z najbardziej znaczącymi politykami i osobami opiniotwórczymi) to działania w obszarze zwanym *polities*. Dla szerzenia idei, zamiany ich w obowiązujące prawo, konieczne są również działania polityczne, wykorzystanie mediów (*politics*).

Konsekwencją zaangażowania środowisk kobiecych i ich sprzymierzeńców było uchwalenie przez parlament tzw. ustawy kwotowej (podpisanej przez Prezydenta RP 5 stycznia 2011 roku), zgodnie z którą na listach wyborczych do organów władzy (określonych w ustawie) udział kandydatek (kobiet) i kandydatów (mężczyzn) nie może stanowić mniej niż 35%.

Najniższe piętro polityki — grę interesów — w powiązaniu ze sporem ideowym można było obserwować w polskiej przestrzeni publicznej w ciągu ostatnich ponad dwóch lat (od grudnia 2012 r., gdy dokument został podpisany) w związku z walką o ratyfikację konwencji Rady Europy o zwalczaniu i zapobieganiu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej.

Polityki gospodarcza i społeczna są nieodłącznie związane z polityką państwa dotyczącą sfery nauki; niezbędna jest opieka państwa nad rozwojem sfery badań. I tu również pojawia się motyw teorii feministycznej. Nieodpowiednia polityka płci i słabe wsparcie publiczne wysoko wykwalifikowanych kobiet-naukowczyń idące w parze z niezrozumieniem roli, jaką odgrywają, prowadzą do zaprzepaszczania potencjału intelektualnego i marnotrawstwa talentów, niedopuszczalnego z punktu widzenia rozwoju gospodarczego państwa oraz rozwoju osobistego jednostek ludzkich — obywateli⁵¹.

Inwestycje w człowieka, tworzenie równych szans rozwoju ludzi to cele polityki społecznej. W tym miejscu dają o sobie znać kolejne kwestie, dotyczące

⁵¹ Zagadnienie to zostało dobitnie przedstawione w raporcie przygotowanym dla Komisji Europejskiej: *Marnowanie talentów: sprawa prywatna czy publiczna? Kobiety i nauka w krajach Enwise*. Wspólnoty Europejskie 2003; na język polski (2004) przełożyła Joanna Kazik, opieka naukowa prof. Elżbieta H. Oleksy. Raport został stworzony przez grupę niezależnych ekspertek, istniejącą pod nazwą Grupy Ekspertkiej Enwise (*Enlarge Women in Science to East*). Jej członkinie są doświadczonymi naukowczyniami w różnych dyscyplinach, reprezentującymi akademie nauk, uczelnie wyższe, instytuty badawcze i administrację oraz środowisko biznesu. Raport dotyczył sytuacji kobiet-naukowczyń w następujących krajach: Bułgaria, Estonia, Litwa, Łotwa, Polska, Republika Czeska, Republika Słowacka, Rumunia, Słowenia, Węgry; uwzględniono także nowe wschodnie landy niemieckie i region Bałkanów.

np. polityki edukacyjnej⁵². Motywowanie dziewcząt do podejmowania kształcenia w zakresie nauk ścisłych, na kierunkach matematyczno-przyrodniczych, a następnie do wyboru zawodu inżyniera, wymaga nie tylko akcji czy kampanii informacyjnych zakrojonych na szeroką skalę (od 2008 r. prowadzone są ogólnopolskie kampanie pod hasłami: „Dziewczyny na politechniki”, „Dziewczyny do ścisłych”⁵³), ale również wiąże się z modyfikacją treści podręczników szkolnych. Notabene, Polska jest do tego zobligowana od momentu ratyfikowania przez Parlament (w 1980 r.) Konwencji ONZ w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet (z 18 grudnia 1979 roku)⁵⁴. Trzydziesta piąta rocznica przyjęcia dokumentu tej rangi byłaby dobrą okazją do przeglądu obowiązującego nas (państwo polskie) i nie w pełni respektowanego prawa.

Na koniec tego bardzo skróconego przeglądu wybranych zagadnień ilustrujących konieczność uwzględniania wymiaru płci kulturowej w polityce publicznej warto wspomnieć, raz jeszcze, o obszarze działań politycznych (*politics*), czyli walce o prawa. Działania polityczne prowadzone są z wykorzystaniem mediów, czyli poprzez realizowaną w nich określoną politykę informacyjną i od dawna niedostrzeganą misję edukacyjną mediów publicznych.

Jest rzeczą zadziwiającą, z jak wielkim trudem dociera do świadomości społecznej informacja o istnieniu wskaźników dotyczących równości płci, konstruowanych na podstawie statystyk agend rządowych, organizacji pozarządowych, a także instytucji takich jak ONZ, Bank Światowy czy OECD. Wiele z nich powstało na przestrzeni ostatnich kilku lat. Przykładem Gender Gap, powstały w Genewie w 2005 roku, opublikowany przez Światowe Forum

⁵² Zob. E. Górnikowska-Zwolak: *Improvement of the status of women — a condition to face up to the challenges of the 21st century and the challenge to the (academic) education*. In: *Academic Teacher Facing the Educational Challenges of the 21st Century*. Ed. A. Szerłaż. Oficyna Wydawnicza ATUT — Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, Wrocław 2011, s. 99 – 114.

⁵³ Zob. *Dziewczyny idźcie na politechniki*. Rozmowa Pauliny Kropielnickiej z dr Bianką Siwińską, kierowniczką akcji „Dziewczyny na politechniki” z Fundacji Edukacyjnej Perspektywy. <http://www.krytykapolityczna.pl/artykuly/edukacja/20140403/dziewczyny-na-politechniki> [dostęp: 09.03.2015].

⁵⁴ Polska jest stroną około dwudziestu umów i dokumentów międzynarodowych dotyczących praw człowieka, w tym specyficznie odnoszących się do praw kobiet. W kodeksie pracy (1996, 2004) i w Konstytucji (1997) zaistniały deklaracje równościowe. Mimo to często brakuje możliwości dochodzenia tych praw w sposób bezpośredni — nie podlegają one roszczeniom i nie ustanowiono żadnych sankcji za ich naruszenie. Przytaczam za: *Instytucjonalne mechanizmy na rzecz awansu kobiet w Polsce 1995 – 1999. Raport opracowany na 43. Sesję Komisji ONZ ds. Statusu Kobiet*. Stowarzyszenie Kobiet na rzecz Równego Statusu Płci — Pekin 1995. Warszawa 1999, s. 12.

Tak więc sfera prawodawstwa (*policies*) jest tą, w której wiele pozostaje do zrobienia.

Ekonomiczne. Uwzględnia badania pięciu obszarów: uczestnictwo kobiet i mężczyzn w gospodarce, szanse ekonomiczne kobiet, awans polityczny, osiągnięcia w edukacji, zdrowie i dobrobyt. Drugim tego typu wskaźnikiem jest Gender Equality Index, stworzony przez sieć organizacji Social Watch; opierając się na statystykach ONZ bada trzy podstawowe obszary: wzmocnienie pozycji kobiet, ich aktywność ekonomiczną oraz edukację. Nieoperowanie tymi wskaźnikami prowadzi do pomijania wielu informacji dotyczących płci. Ponadto bazowanie wyłącznie na tradycyjnych wskaźnikach, np. na PKB (jak w modelach makroekonomicznych), w oczywisty sposób wprowadza w błąd⁵⁵.

Niniejsze rozważania pragnę zakończyć przywołaniem opinii Teresy Bauman. Autorka uważa, że wyzwaniem przed którym staje współczesna pedagogika społeczna „jest inne niż dotychczas osadzenie jej myślenia w całości kształcie myśli społecznej, nie zawężanie się do problematyki opiekuńczo-wychowawczej [...], ale głęboka refleksja nad całym systemem społecznym, światem, dostrzeganie i opis całości kształtu zagrożeń, jakie on ze sobą niesie. Niezbędne jest przy tym włączenie do problematyki pedagogiki wielu zagadnień z zakresu polityki społecznej, socjologii, ekonomii, co pozwoli na osadzenie myśli pedagogicznej w konkretnej rzeczywistości społecznej [...]”⁵⁶. Takie ujmowanie pedagogiki społecznej otwiera przed pedagogami rozległe pole aktywności badawczej i praktycznej, daje szansę współtworzenia warunków wychowawczych.

Bibliografia:

- Bauman Teresa: *Pedagogika społeczna wobec zmian w myśleniu o kształceniu i wychowaniu*. W: *Pedagogika społeczna. Człowiek w zmieniającym się świecie*. Red. T. Pilch, I. Lepalczyk. Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2003.
- Bauman Zygmunt: *Ponowoczesność jako źródło cierpień*. Wydawnictwo Sic! Warszawa 2000.
- „Biuletyn Zespołu Pedagogiki Społecznej pod patronatem Komitetu Nauk Pedagogicznych PAN” 2015, nr 1.

⁵⁵ Na temat feministycznej ekonomii wypowiada się Zofia Łapniewska, uczestniczka panelu: *Byt kształtuje świadomość. Praktyczne możliwości poprawy sytuacji ekonomicznej kobiet*. Panel ten był jednym z kilku podczas konferencji „Matka Polka — czas do lamusa?”, która odbyła się 21 listopada 2008 roku w gmachu Sejmu RP. Zob. „Kreatura. Magazyn Kobiet Kreatywnych” 2009, nr 1, s. 53 – 55.

⁵⁶ T. Bauman: *Pedagogika społeczna wobec zmian w myśleniu o kształceniu i wychowaniu...*, s. 104.

- Dziewczyny idźcie na politechniki*. Rozmowa Pauliny Kropielnickiej z dr Bianką Siwińską, kierowniczką akcji „Dziewczyny na politechniki” z Fundacji Edukacyjnej Perspektywy. <http://www.krytykapolityczna.pl/artykuly/edukacja/20140403/dziewczyny-na-politechniki> [dostęp: 09.03.2015].
- Giddens Anthony: *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*. Przeł. Alina Szulżycka. PWN, Warszawa 2001.
- Górnikowska-Zwolak Elżbieta: *Edukacja — strategia emancypacji (politycznej) kobiet w Polsce*. W: *Kobieta w mozaice kulturowej. Women in the cultural mosaic. Wyzwania społeczno-edukacyjne kobiet w perspektywie międzynarodowej. Women’s social and educational challenges in international perspective*. T. 2. Red. Magdalena Lubińska-Bogacka, Ewa Zawisza. Wydawnictwo Scriptum, Kraków 2015.
- Górnikowska-Zwolak Elżbieta: *Improvement of the status of women — a condition to face up to the challenges of the 21st century and the challenge to the (academic) education*. In: *Academic Teacher Facing the Educational Challenges of the 21st Century*. Ed. Alicja Szerląg. Oficyna Wydawnicza ATUT — Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, Wrocław 2011.
- Górnikowska-Zwolak Elżbieta: *Mysł feministyczna jako nurt rozważań w pedagogice społecznej*. Wydawnictwo GWSP, Mysłowice 2006 (wyd. 2, 2009).
- Instytucjonalne mechanizmy na rzecz awansu kobiet w Polsce 1995 – 1999. Raport opracowany na 43. Sesję Komisji ONZ ds. Statusu Kobiet*. Stowarzyszenie Kobiet na rzecz Równego Statusu Płci — Pekin 1995, Warszawa 1999.
- Juraňová J.: *Gender mainstreaming — nowa polityka równościowa*. W: *W drodze do Unii Europejskiej. Przewodniczka nie tylko dla kobiet*. Fundacja im. Heinricha Bölla Przedstawicielstwo w Polsce, Warszawa 2002.
- Kamiński Aleksander: *Funkcje pedagogiki społecznej*. PWN, Warszawa 1980.
- Kawula Stanisław: *Pedagogika społeczna a praca opiekuńcza i socjalna. Przyczynek do studiów*. W: *Koncepcje pedagogiki społecznej*. Red. Tadeusz Frąckowiak. Eruditus, Poznań 1996.
- Kawula Stanisław: *Pedagogika społeczna dzisiaj i jutro*. Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, Toruń 2012.
- Kawula Stanisław: *Pedagogika społeczna wobec wyzwań współczesności*. W: *Pedagogika społeczna jako dyscyplina akademicka. Stan i perspektywy*. Red. Ewa Marynowicz-Hetka, Jacek Piekarski, Ewa Cyrańska. Wydawnictwo UŁ, Łódź 1998.
- Krause Ellen: *Polityka państwa niemieckiego w sprawach kobiet*. „Katedra. Gender Studies UW” 2001, nr 4, s. 22.
- „Kreatura. Magazyn Kobiet Kreatywnych” 2009, nr 1.
- Kymlicka Will: *Współczesna filozofia polityczna. Wprowadzenie*. Przeł. Andrzej Pawelec. Znak — Fundacja im. Stefana Batorego, Kraków – Warszawa 1998.
- Mansbridge Jane J, Okin Susan Moller: *Feminizm*. W: *Przewodnik po współczesnej filozofii politycznej*. Red. Robert Goodin, Philip Pettit. Przeł. Cezary Cieśliński, Marcin Poręba. KiW, Warszawa 1998.

- Marnowanie talentów: sprawa prywatna czy publiczna? Kobiety i nauka w krajach Enwise*. Kom. red. Marina Blagojević i in. Przeł. Joanna Kazik, opieka nauk. Elżbieta H. Oleksy. Wspólnoty Europejskie 2004.
- Melosik Zbyszko, Tomasz Szkudlarek: *Kultura, tożsamość i edukacja. Migotanie znaczeń*. Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 1998.
- Millet Kate: *Teoria polityki płciowej. W: Nikt nie rodzi się kobietą*. Wybrała, przełożyła i wstępem opatrzyła Teresa Hołowska. Czytelnik. Warszawa 1982.
- Pilch Tadeusz: *Polska i Polacy w zwierciadle faktów. Perspektywa społeczna*. W: *Pedagogika społeczna wobec zagrożeń człowieka i idei sprawiedliwości społecznej*. Red. Wioleta Danilewicz, Wiesław Theiss. V Zjazd Pedagogów Społecznych, t. 2. Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2014.
- Pilch Tadeusz: *Wprowadzenie*. W: *Zagrożenia człowieka i idei sprawiedliwości społecznej*. Red. Tadeusz Pilch, Tomasz Sosnowski. V Zjazd Pedagogów Społecznych, t. 1. Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2013.
- Smolińska-Theiss Barbara, Wiesław Theiss: *Pedagogika społeczna jako dyscyplina akademicka. Stan i perspektywy*. Red. Ewa Marynowicz-Hetka, Jacek Piekarski, Ewa Cyrańska. Wydawnictwo UŁ, Łódź 1998.
- Supińska Jolanta: *Jak zapewnić byt wartościom — wspólne pytanie polityków społecznych i pedagogów społecznych*. W: *Pedagogika społeczna. Podręcznik akademicki*. T. 2. Red. Ewa Marynowicz-Hetka. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Supińska Jolanta: *Polityka społeczna*. W: *Encyklopedia socjologii*. T. 3. Kom. red. Zbigniew Bokszański i in. Red. nauk. Henryk Domański i in. Oficyna Naukowa, Warszawa 2000.
- Taylor Charles: *Źródła podmiotowości. Narodziny tożsamości nowoczesnej*. Przeł. Marcin Gruszczyński i in. Oprac. Tadeusz Gadacz. PWN, Warszawa 2001.
- Theiss Wiesław: *Pedagogika społeczna okresu II Rzeczypospolitej. (Pytania o naukowy dyskurs)*. W: *Pedagogika społeczna. Tradycja — terażniejszość — nowe wyzwania*. Red. Edmund Trempała, Mariusz Cichosz. Wszechnica Mazurska, Olecko 2001.
- Theiss Wiesław: *Skąd przychodzimy, z czym przychodzimy? O drogach rozwoju pedagogiki społecznej*. W: *Pedagogika społeczna wobec zagrożeń człowieka i idei sprawiedliwości społecznej*. Red. Wioleta Danilewicz, Wiesław Theiss. V Zjazd Pedagogów Społecznych, t. 2. Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2014.
- Piekarski Jacek: *Społeczne warunki wychowania. Uwagi teoretyczno-metodologiczne*. W: *Edukacja wobec ładu globalnego*. Red. Tadeusz Lewowicki i in. Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2002.
- Przeclawska Anna: *Pedagogika społeczna — tradycyjne odniesienie i współczesne wyzwania*. W: *Pedagogika społeczna jako dyscyplina akademicka. Stan i perspektywy*. Red. Ewa Marynowicz-Hetka, Jacek Piekarski, Ewa Cyrańska. Wydawnictwo UŁ, Łódź 1998.

- Rychlicka-Maraszek Katarzyna: *Polityka społeczna*. W: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. T. 4. Red. Tadeusz Pilch. Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2005.
- Skrzypczak: *Trzeci sektor na polskiej scenie publicznej — niewykorzystany potencjał pedagogiczny*. W: *Zagrożenia człowieka i idei sprawiedliwości społecznej*. Red. Tadeusz Pilch, Tomasz Sosnowski. V Zjazd Pedagogów Społecznych, t. 1. Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2013.
- Słownik socjologii i nauk społecznych*. Red. Gordon Marshall. Red. nauk. polskiego wyd. Marek Tabin. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
- Ślęczka Kazimierz: *Feminizm. Ideologie i koncepcje społeczne współczesnego feminizmu*. Książnica. Katowice 1999.
- Wnuk-Lipiński Edmund: *Polityka*. W: *Encyklopedia socjologii*. T. 3. Kom. red. Zbigniew Bokszański i in. Red. nauk. Henryk Domański i in. Oficyna Naukowa, Warszawa 2000.
- Znanięcki Florian: *Socjologia wychowania*. T. 1. *Wychowujące społeczeństwo*. PWN, Warszawa 1973.

Reflection of a social pedagogue on politics and social policy towards women. Summary

In the first part of the article there were presented ideas (formed mainly by social pedagogues) on the interdependence of social pedagogy and politics. At the same time an attempt was made to clarify the conceptual categories: the politics and the social policy. In the subsequent part of the article new contexts for the concept of policy were shown, and the following terms were explained: the emancipation politics, politics of life, sexual politics. The author makes it clear that the examination of the relationship between the sexes in political terms is fully justified. She recalls feminism as an important theory in political philosophy — revealing that the fundamental philosophical and political ideas contain sexual connotations. In the final part of the text, the author shows the areas and levels of public policy allowing realization of social policy towards women. She does this in relation to the Polish reality in recent years.